

8. Основы общей и прикладной акмеологии: Учебное пособие/ под общ. ред. А.А.Деркача. – М. : Изд-во РАГС, 1994. – 388 с.

Анотація

У статті розглядається проблема активізації професійного самовдосконалення студентів у навчально-виховному процесі педагогічних університетів. Виявлені шляхи та способи професійного самовдосконалення майбутніх вихователів та вчителів.

Аннотация

В статье рассматривается проблема активизации профессионального самосовершенствования студентов в учебно-воспитательном процессе педагогических университетов. Выявлены пути и способы профессионального самосовершенствования будущих воспитателей и учителей.

Summary

The article focuses on proving of enhancing students' professional self-improvement in teaching and educational process of pedagogical universities. The weans of professional self-improvement of the future tutors and teachers are revealed.

Ключові слова: професійне самовдосконалення, професійна компетентність, мотивація самовдосконалення, самоконтроль, самооцінка.

Ключевые слова: профессиональное самосовершенствование, профессиональная компетентность, мотивация самосовершенствования, самоконтроль, самооценка.

Key words: professional self-improvement, professional competence, self-motivation, self-control, self-esteem.

Подано до редакції 18.03.2011.

Рекомендовано до друку канд.пед.наук, проф. Калініною Л.В.

УДК – 371.132

© 2011

Манчуленко Л.В.

СФОРМОВАНІСТЬ ТВОРЧОГО СТИЛЮ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК ОСНОВА ПРОФЕСІЙНО-ТВОРЧОГО САМОРОЗВИТКУ МАЙБУТНЬОГО ПЕДАГОГА

Постановка проблеми у загальному вигляді... Педагог є свого роду архітектором життя дитини, який допомагає їй у побудові смислових ієрархій у житті, пошуку способів само актуалізації у суспільстві. Зміна пріоритетів у економіці України, створення європейського простору вищої освіти вимагає підготовки фахівців більш високого рівня. Образ нового типу педагога забезпечується здатністю і бажанням системно здійснювати професійний саморозвиток. На сучасному етапі реалізацію особистості у професійній діяльності не можна зводити тільки до накопичення знань, умінь, навичок, норм поведінки, а вона взаємопов'язана з глибоким творчим змістовим наповненням професійної діяльності, здатністю особистості визначати для себе професійні пріоритетні цілі, знаходити у контексті рольових вимог свої смислові і ціннісні структури, і це – основа саморозвитку і самореалізації педагога. Своєрідним орієнтиром і основою саморозвитку педагога-професіонала може стати сформований творчий стиль педагогічної діяльності (надалі ТСПД), який передбачає сформованість самостійності, творчості, ініціативності, соціальну відповідальність у навчання і вихованні дітей. За таких умов педагог має бути не просто творчою людиною, а творчість має стати постійною рисою його повсякденної професійної діяльності, саме це характеризує ТСПД.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми...

Психолого-педагогічні аспекти проблеми творчості та творчого стилю педагогічної діяльності висвітлюються у працях В.Загв'язинського, В.Кан- Калика, Н.Кічук, З.Левчук, В.Моляко, М.Нікадрова, О.Пехоти, Н.Посталюк, М.Поташника, С.Сисоєвої. Різноманітні аспекти професійної підготовки розглядаються С.Архангельським, Ю.Бабанським, Н.Кузьміною, Л.Рувінським, В.Сластьоніним. Суть саморозвитку особистості педагога визначені у працях В.Андреева, Л.Виготського, О.Леонтьєва, В. Маралова, Л.Рувінського. Незважаючи на ці дослідження, ніхто з науковців не розглядав проблему творчості у контексті стильових особливостей творчої самореалізації особистості педагога.

Формулювання цілей статті... Тому метою нашої статті є визначення сутності, аналіз етапів та необхідних умінь для формування творчого стилю педагогічної діяльності як основи професійно-творчої самореалізації майбутнього педагога.

Виклад основного матеріалу дослідження... Під поняттям "професійний саморозвиток педагога" будемо розуміти особливий вид суб'єкт-об'єкт-суб'єктної цілеспрямованої діяльності педагога з самозмінням професійних знань, професійних умінь, професійних якостей для успішного освоєння та виконання професійної педагогічної діяльності [4]. *Стиль педагогічної діяльності* – це стійка система дій і підходів педагога, що склалися під час розв'язання практичних навчальних і виховних задач. У "вчительському стилі" втілюється передусім професійна позиція педагога, стратегія його професійної поведінки. Стиль реалізується у процесі будь-якої конкретної взаємодії вчителя з учнями: на уроці та під час спільної прогулянки, на урочистому заході, у

приватній бесіді чи у конфліктній ситуації тощо. Наприклад, І.В.Дмитревська у статті "Системний характер творчої діяльності" виділяє у стилі діяльності вчителя кілька взаємопов'язаних компонентів: характер запропонованої навчальної і виховної мети; впроваджені педагогом методи, засоби навчання і виховання; особливості спілкування з учнями; способи аналізу результатів роботи. Сформувати індивідуальний стиль діяльності майбутнього педагога – означає знайти зручні, раціональні способи дії, що зумовлюють успішне виконання діяльності, дозволяють найбільш повніше розкрити індивідуальність вчителя, зробити крок по сходинках майстерності. Індивідуальний стиль діяльності є однією із умов досягнення високого рівня педагогічної майстерності для покращення професійної підготовки вчителів [2]. За твердженням С.Гончаренка, стиль педагогічної діяльності проявляється через мислення, поведінку, спілкування [1].

Як показав констатуючий експеримент, викладачі університету вважають, що у більшості (63%) студентів стиль педагогічної діяльності формується на копіювальному рівні, а творчий стиль педагогічної діяльності не формується взагалі, а учителі загальноосвітніх шкіл, які безпосередньо працюють зі студентами на педагогічній практиці, вважають, що у 72% студентів, майбутніх педагогів, формується копіювальний стиль педагогічної діяльності, і лише у 5% студентів – формується стиль педагогічної діяльності на творчому рівні.

Зважаючи на це, можна вважати, що якщо посилиться увага до формування саме творчого стилю педагогічної діяльності, то це стане інструментом і засобом саморозвитку особистості педагога-професіонала. У науковій літературі визначаються чинники, що стимулюють саморозвиток вчителя, але вони є визначальними у реалізації творчого стилю діяльності педагога: шкільна методична робота, навчання на курсах, приклад і вплив колег, організація праці в школі, увага до цієї проблеми керівників, новизна діяльності, умови роботи, заняття самоосвітою, інтерес до роботи, зростаюча відповідальність, можливість отримати визнання в колективі.

Під *творчим стилем педагогічної діяльності* (ТСПД) будемо розуміти органічну єдність сукупності поведінкових рис демократичного спрямування педагога та продуктивного типу організації діяльності учнів, яка реалізується через методи, прийоми, форми та засоби педагогічної діяльності на основі суб'єкт-суб'єктних відносин, що розкриває творчий потенціал педагога.

Процес формування ТСПД майбутніх педагогів ми розуміємо як процес і результат оволодіння студентом системою наукових знань та навичок їх застосування, озброєння відповідними професійними якостями майбутнього педагога, що забезпечуватиме продуктивне здійснення навчально-виховного процесу у загальноосвітній школі.

Беручи за основу результати факторного аналізу та ідеї системно-діяльнісного підходу (аналіз процесу формування стилю діяльності майбутнього педагога як цілісної динамічної системи, головним фактором розвитку якої є навчально-професійна діяльність студента, що проявляється через єдність мислення, поведінки і ставлення до цієї діяльності у процесі її здійснення), можна припустити, що за умов реалізації системно-діяльнісної організації педагогічної практики, ідей проблемного навчання, а також ідей інноваційного навчання, ТСПД майбутніх педагогів може формуватись на достатньому (базовому) рівні.

Основа *проблемного навчання* у вищій школі складають певні проблемні ситуації, завдання і задачі, які використовуються у процесі вивчення предмета, і ґрунтуються на поєднанні відомого й невідомого матеріалу для студента, що активізує самостійну творчу пізнавальну діяльність студентів. Розв'язання педагогічної задачі – це підбір шляхів для найефективнішої організації навчально-виховного процесу. Педагогічна задача виникає тоді, коли можливий не один шлях вирішення, а вимагається знайти найдоцільніший спосіб досягнення бажаного результату. Розв'язання педагогічної задачі – це завжди розв'язання проблемної ситуації, це творчий пошук шляхів для результативного досягнення мети навчання. Вирішення педагогічної задачі передбачає необхідність усвідомленого пошуку відповідних засобів для досягнення чіткої, але безпосередньо недосяжної мети. Тому важливою умовою формування творчого стилю педагогічної діяльності майбутнього педагога повинен бути постійний пошук найефективніших шляхів, методів, прийомів та засобів навчання і виховання учнів, постійне зіткнення з проблемою, її розв'язання.

Для формування ТСПД майбутніх педагогів у процесі педагогічної практики важлива реалізація творчої педагогічної діяльності, яку в умовах нашого дослідження взаємопов'язуємо з *інноваційно-творчою діяльністю*. Для її реалізації необхідне: теоретичне забезпечення (формування наукового світогляду під час вивчення навчальних дисциплін, оволодіння сучасною педагогічною та психологічною теорією); реалізація методичного забезпечення (вміння варіативно використовувати методи, прийоми, форми навчання й виховання залежно від конкретних ситуацій, оволодіння технікою і технологією розв'язання педагогічних завдань); спонування до творчого розв'язання педагогічних завдань, в основі якого лежить впевненість у можливостях учнів, позитивне ставлення до педагогічної діяльності, незадоволеність вже досягнутим, потреба у самовдосконаленні та інше; сприяння розвитку тих здібностей, які необхідні для творчої діяльності: пізнавальної активності, самостійності, вміння визначити альтернативу, аналіз та оцінка різноманітних варіантів, прогнозування ходу педагогічного процесу та можливостей розвитку учнів, висування гіпотез. На нашу думку, при формуванні ТСПД нововведення повинні стати внутрішньою потребою студентів-практикантів.

Для реалізації ідей інноваційно-творчого навчання важливим є врахування факторів, які стимулюють креативність (за Є.Торренсом). До факторів, які стимулюють розвиток креативності, відносяться: орієнтація на потребу творчого розв'язання задач; відсутність перешкод стосовно прояву неочікуваності та ініціативності; створення можливостей маніпуляції з предметами і варіативністю думок; навчання уважного ставлення до сигналів навколишнього середовища; виховні впливи, зорієнтовані на визнання людиною цінності креативних рис своєї особистості.

Для реалізації інноваційно-педагогічної діяльності необхідно: актуалізувати знання про інноваційну діяльність; формувати науково-педагогічну свідомість; формувати орієнтації на інноваційну діяльність на основі цілісного відношення до педагогічної теорії; формувати дослідницькі, аналітичні, прогностичні уміння; формувати методичні і практичні уміння здійснювати інноваційну діяльність; залучати постійно студентів до власного наукового пошуку.

Реалізація *системно-діяльнісної організації педагогічної практики* як організаційно-педагогічної умови формування ТСПД майбутнього педагога можлива якщо основу цієї системи складають послідовні, взаємопов'язані етапи.

На основі поетапної структури процесу навчання та формування творчості, у процесі педагогічної практики студентів ми визначаємо такі основні етапи формування творчого стилю педагогічної діяльності.

Перший етап – етап накопичення знань, елементарних навчальних і педагогічних умінь, етап усвідомлення суті та суперечностей педагогічного процесу, педагогічної діяльності. Цей етап психолого-педагогічної підготовки передуює першій педагогічній практиці і його можна назвати *„професійною орієнтацією та накопиченням знань”*, який реалізується під час теоретичного навчання у ВНЗ. У процесі практичних занять студенти виконують завдання, що спрямовані на формування умінь аналізувати діяльність педагогів і виробляти у себе елементи педагогічних умінь. На цьому етапі проходить перехід від теоретичного навчання до практичного застосування знань у лабораторних умовах.

На вказаному етапі, який є підготовчим до виробничої (педагогічної) практики, для успішного трансформування теоретичних знань в успішну практичну діяльність потрібно, під час вивчення зі студентами психолого-педагогічних дисциплін і методики викладання навчальної дисципліни, проводити заняття, які передбачають активну практичну діяльність студентів, окрім традиційних семінарських занять. До таких занять ми відносимо заняття зі спецкурсу „Основи педагогічної майстерності”. Протягом першого, підготовчого до педпрактики етапу, особливістю організації вивчення матеріалу спецкурсу є:

- орієнтоване на формування творчого стилю педагогічної діяльності, зміст спецкурсу узгоджений із змістом психолого-педагогічних дисциплін і методики викладання шкільного предмету.
- пріоритетність діяльнісного підходу у побудові навчального матеріалу і методик оволодіння ним студентами, що дозволило б діяльність студентів перетворити у засіб їх навчання.
- заміна традиційних форм проведення семінарів, які складають, як показав аналіз навчальних планів, 90 – 95 % часу, що відводиться для вивчення фундаментального курсу педагогіки, - практичними заняттями, що активізують ініціативу, самостійність і творчість студентів.

Другий етап – актуалізація знань у практичній професійній діяльності, розблокування знань, формування стилю діяльності в умовах репродуктивно-пошукового навчання, розвиток ідей. Це етап першої педагогічної практики (надалі ПП.1), *актуалізація чуттєвого досвіду, професійна адаптація*.

Характерною особливістю етапу є адаптація студентів до виробничого (педагогічного) середовища, що здійснюється під час подолання студентами певних труднощів у процесі їх навчально-педагогічної діяльності. Подолання труднощів можливо через здійснення студентами певних видів діяльності, що створює сприятливі умови для розвитку і формування їх творчого стилю діяльності, а саме: відвідання уроків і виховних заходів досвідчених учителів, аналіз і узагальнення досвіду їх педагогічної діяльності, визначення і аналіз стилю їх педагогічної діяльності; оволодіння методами комунікативної педагогічної діяльності й уміннями вступати в контакт з учнями та з педагогічним колективом. Для подолання такого роду труднощів методисти розробляють завдання, рекомендації, які висвітлюють можливі шляхи подолання цих труднощів і набуття умінь проникати у внутрішній світ школярів; уміння застосовувати теоретичні знання у професійній діяльності.

Зауважимо, що цей процес повинен розглядатись не тільки як безпосередня власна діяльність майбутнього педагога, але й як процес забезпечення умов для спільної діяльності педагога й учнів, результатом якої має стати розв'язання простих педагогічних завдань і задач. Саме тоді реалізується формування інтегративних компонентів стилю педагогічної діяльності майбутнього педагога на певному рівні розвитку творчості. На другому етапі вважаємо доцільним використовувати педагогічні задачі та завдання, що забезпечують формування у студентів умінь висувати мету, відбирати методи і прийоми навчання, організовувати заняття й сприяти активізації пізнавальної діяльності учнів на типових уроках, складати план-конспект уроку, проводити, аналізувати і оцінювати його. Головним результатом другого етапу є міра і рівень сформованості у студентів творчого стилю педагогічної діяльності.

Третій етап – етап накопичення і визрівання нових дидактико-методичних ідей, етап теоретичного аналізу і осмислення минулої педпрактики, тривалість якої в класичному університеті 4 тижні на 4 курсі навчання (в умовах нашого дослідження ПП.1). Значення цього етапу полягає у: 1) забезпеченні цілісності системи формування ТСПД через посилення зв'язку між 4 – тижневою педпрактикою на 4 курсі (ПП.1) та 8-тижневою на 5 курсі (ПП.2); 2) забезпечення неперервності процесу формування ТСПД, оскільки у навчальних планах класичних університетів, які випускають учителів, між ПП.1 і ПП.2 спостерігається „розрив” у 1-2 семестри, під час якого не вивчаються дисципліни психолого-педагогічного і методичного спрямування; 3) закріпленні досвіду минулої педпрактики (ПП.1), теоретичному обґрунтуванні та моделюванні майбутньої виробничої педпрактики, яка у класичному університеті здійснюється на 5 курсі навчання майбутніх педагогів і її тривалість 8 тижнів (в умовах нашого дослідження – це ПП.2).

Цей етап формування ТСПД є фактично розвиток творчого мислення з опорою на предметно-змістовний контекст, що полягає у набутті досвіду під час ПП.1 і виконанні спеціального творчого завдання для кожного студента, яке він повинен виконати до початку ПП.2. Зразок змісту завдання наведено у додатку 31. Ефективність і рівень розвитку творчого мислення студентів на третьому етапі враховується при постановці завдань на наступні, четвертий і п'ятий, етапи педагогічної практики.

Четвертий етап – це етап практичної перевірки у навчально-виховному процесі нових дидактико-методичних ідей, який відбувається у перші два тижні виробничої (педагогічної) практики ПП.2. На цьому етапі формування ТСПД здійснюється у процесі виконання основних видів (компонентів) педагогічної діяльності майбутнього учителя: конструктивна, організаційна, комунікативна, проєктувальна і дослідницька педагогічна діяльність. Усі види педагогічної діяльності студенти-практиканти здійснюють у комплексі під час організації і проведення різних навчальних занять, виховних заходів, а також у процесі виконання науково-дослідницької роботи. У ході четвертого етапу для формування творчого стилю діяльності майбутнього педагога використовуються розвивальні можливості основних типів уроку.

Завершальним елементом четвертого етапу є обмін досвідом навчально-професійної діяльності студентів, учителів шкіл – керівників практики і викладачів ВНЗ за спеціально розробленою програмою, яка адаптована до завдань формування ТСПД. Результати обміну досвідом враховуються при уточненні завдань студентам на п'ятий етап формування ТСПД.

П'ятий етап формування ТСПД – це етап активізації навчально-пошукової та творчої педагогічної діяльності. Розробка і локальна перевірка власних навчально-методичних і педагогічних розробок, набуття інноваційних знань і їх застосування на практиці під час проведення різних типів уроків.

На вказаному етапі здійснюється:

- активне використання у навчально-виховному процесі елементів особистісно орієнтованого навчання, індивідуалізація і диференціація навчання;
- введення на уроках елементів проблемного навчання, під час якої студенти-практиканти самі визначають проблему, створюють проблемну ситуацію і спрямовують учнів на її розв'язання;
- формулювання й створення педагогічних задач як основи розвивального навчання і формування творчої особистості;
- широке застосування студентами-практикантами дослідницької педагогічної діяльності як основи розвитку їх творчої особистості;
- організація та проведення масових виховних заходів, спрямованих на реалізацію завдань національного виховання, що створюють умови для розвитку творчого стилю педагогічної діяльності студента;

На цьому етапі у процесі розв'язання різнорівневих задач і завдань формуються уміння, які характеризують стиль діяльності педагога: уміння управляти емоційним станом; уміння обирати стійку професійну, педагогічно доцільну, позицію; уміння створювати ситуацію успіху, уміння залучати учнів до всіх видів навчально-виховного процесу; уміння використовувати прийоми, які сприяють досягненню високого рівня спілкування і взаєморозуміння.

Виокремлення п'яти етапів розвитку і формування ТСПД майбутнього педагога здійснюється при достатньо чіткому організаційному розмежуванні, а в інтелектуально-когнітивному аспекті таких чітких розмежувань бути не може, оскільки мисленнєва діяльність на одному етапі переходить на наступному етапі у практичну діяльність. Виходячи з позиції, що формуючи творчий стиль, ми закладаємо основу педагогічної майстерності майбутнього педагога та формуємо його педагогічну компетенцію, розкриємо структуру професійної компетенції учителя, яку пропонує А.К.Маркова [3, с. 83-87].

1. Уміння компетентності учителя: уміння висувати та вирішувати педагогічні завдання; уміння впливати на учнів; уміння здійснювати педагогічний самоаналіз.

2. Уміння, які забезпечують створення сфери педагогічного спілкування: уміння висувати мету спілкування, вступати у контакт; уміння підтримувати процес спілкування, комунікації за відповідними рівнями.

3. Уміння, які характеризують особистість учителя, стиль його діяльності („стержневий, системоутворюючий блок”). Це система ціннісних орієнтацій, спрямованості особистості педагога, його педагогічні здібності. Дана група умінь і прийомів педагогічної діяльності займає чітку і діяльнісно-суспільну позицію, які дають можливість протистояти труднощам своєї професії на благо її соціальної значущості; проявляти педагогічні здібності (перцептивні – розуміти і вивчати іншу людину, співпереживати за нього, брати до уваги його точку зору, управлінські – впливати не тільки на поведінку і вчинки учнів, але й на його мотиви, мету); управляти своїм емоційним станом, надаючи йому конструктивний, а не деструктивний – руйнівний – характер; визначати особливості свого стилю і використовувати позитивне; сприймати позитивні можливості учнів і цим сприяти зміцненню власної „я - концепції”; оволодіти високими еталонами праці педагога (педагогічна майстерність); здійснювати творчий пошук, переходити від рівня майстерності до власного новаторства.

4. Уміння визначати, аналізувати та оцінювати навчальність і процес навчання школярів;

5. Уміння визначати, аналізувати та оцінювати вихованість і процес виховання школярів;

6. Інтегративні уміння: уміння бачити свою працю у цілому, у поєднанні всіх завдань, мети, способів, умов, результатів, розуміння причинно-наслідкових відносин між ними; здатність перейти від оцінки окремих педагогічних умінь до оцінювання результатів та ефективності своєї праці в цілому; уміння виявляти „білі плями” власної компетентності; усвідомити взаємозв'язок між способами праці та результативністю навчальності і вихованості школярів, визначити витоки невдач учнів через свої прорахунки, порівняти і розрізнити успішність та особливості особистостей школярів. Інтегративне педагогічне уміння включає у себе, безумовно, дослідницькі уміння.

Аналіз розглянутих умінь, дозволяє зробити висновок про те, що у структурі педагогічної діяльності учителя можна чітко виокремити наступні складові, що забезпечують успіх його професійної діяльності: професійно-педагогічні і психологічні знання, професійні педагогічні уміння, професійно-психологічні позиції та установки учителя та особистісні особливості педагога. Очевидно, що наявність цих умінь і прояв таких якостей на творчому рівні (а саме такі сучасні вимоги до учителя) може свідчити про сформованість творчого стилю його педагогічної діяльності та здатність до саморозвитку.

Висновки... Процес формування творчого стилю діяльності майбутніх педагогів повинен проходити певні етапи: теоретичну психолого-педагогічну і спеціальну підготовку, у процесі якої формуються теоретичні знання і методи їх застосування; вироблення гіпотез у процесі практичної підготовки у ВНЗ та навчальних практик; їх експериментально-професійна перевірка, а фактично завершення формування творчого стилю педагогічної діяльності у ВНЗ – це виробнича (педагогічна) практика. При умові наявності бажання постійного удосконалення власної педагогічної діяльності, вироблення творчо-пошукових умінь, майбутній педагог може стати професіоналом зі сформованим творчим стилем педагогічної діяльності та сформував підґрунтя професійно-творчого саморозвитку у педагогічній діяльності.

Література

1. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник / С.У. Гончаренко. - К.: Либідь, 1997. - 376с.
2. Манчуленко Л.В. Формування творчого стилю діяльності майбутніх педагогів у процесі педагогічної практики / Л.В.Манчуленко// Дис...канд.пед.наук: 13.00.04. – Чернівці, 2006. – 200 с.
3. Маркова А.К. Психологический анализ профессиональной компетентности учителя / А.К.Маркова // Сов. педагогика. – 1990. – № 8. – С. 82 – 88.
4. Шадриков В.Д. Психология деятельности и способности человека: уч.пособие для вузов / В.Д.Шадриков. – М.: Логос, 1996. – 319 с.

Анотація

У статті розглядається проблема формування творчого стилю педагогічної діяльності, аналізуються основні етапи його формування та необхідні педагогічні уміння. Доводиться залежність сформованості творчого стилю діяльності педагога і здатності до професійно-творчого саморозвитку.

Аннотация

В статье рассматривается проблема формирования творческого стиля деятельности, анализируются основные этапы его формирования, а также необходимые умения. Оценивается связь между сформованостью творческого стиля деятельности и возможностью профессионального саморазвития.

Summary

In article the problem of formation of creative style of activity is considered, the basic stages of its formation, and also necessary skills are analyzed. Communication between the creative style of activity and an opportunity of professional self-development is estimated.

Ключові слова: професійний саморозвиток, стиль педагогічної діяльності, творчий стиль педагогічної діяльності.

Ключевые слова: профессиональное саморазвитие, стиль педагогической деятельности, творческий стиль педагогической деятельности.

Key words: professional self-development, style of pedagogical activity, creative style of pedagogical activity.